

Om ProjektNors.

Fra slægtshistorie til lokalhistorie. En beskrivelse af projektet.

Af Ole Bertelsen,
Casper Møllers Vej 24,
8240 Risskov
oleogbirthe@webspeed.dk

Sådan begyndte det for mig.

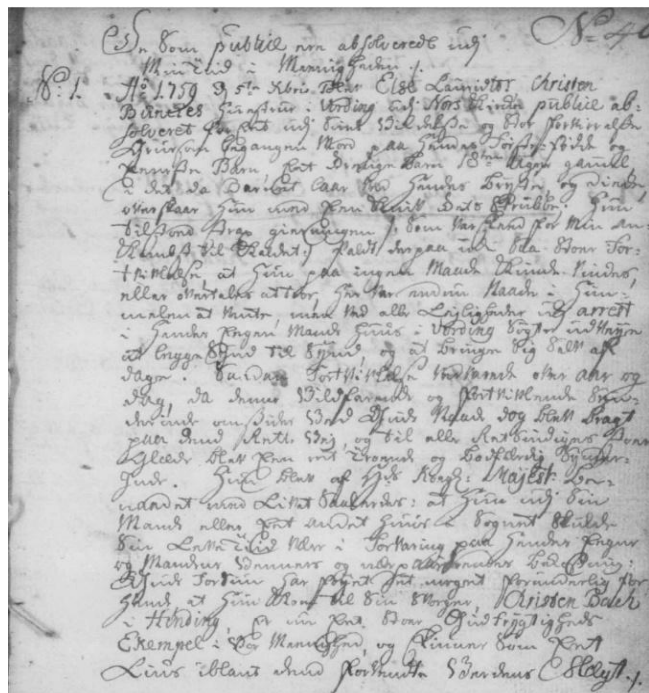
Som for så mange andre spirede min interesse for slægtsforskning først for alvor frem, da jeg blev pensionist. Ved den tid arvede jeg fra mine forældre en kasse med omkring tusind mere eller mindre usorterede fotos, der var taget i min temmelig store familie over et par generationer, og jeg opdagede det besynderlige, at små sort-hvide 6x6 cm-store papirfotos via scanning og gengivelse på en rimelig stor computerskærm foldede sig ud og blev levende. Detaljer, som jeg aldrig før havde kunnet se, viste sig, og fotografierne begyndte at tale til mig på en aldrig før oplevet vis.

Den oplevelse satte gang i min lyst til at vide mere om mine afdøde slægtninge, og jeg påbegyndte en egentlig slægtsforskning.

En voldsom begivenhed.

Forskellige forhold ville, at det blev min bedstefars familie på min fars side, der blev den fremherskende gren i min slægtsforskning, hvilket betød, at jeg fortrinsvis kom til at beskæftige mig med et persongalleri fra dobbeltpastoratet i sognene Nors og Tved i Thy. Her kunne jeg føre min slægt 9 generationer tilbage.

Forskningen kom i høj grad til at bestå i nærlæsning af kirkebøgerne fra de to sogne, og på et tidspunkt faldt jeg over denne side fra 1759 i kirkebogen i Nors:



De som publice ere absolverede udi
Min Tiid i Menigheden ./. No 40
No: 1. Ao. 1759 d. 5te Xbris Blev Else Lauridtor Christen
Bunckes Hustrue i Vording udi Nors Kirke publice ab-
solveret for Eet udi Sinds Vildelse og stor forvirrelse
Gruesom begangne Mord paa Hendes Førstefødte
og Eeneste Barn, Eet Dreng Barn 13ten Uger gammel,
i det da Barnet laae ved Hendes Bryste, og diede,
overskar Hun med Een Kniv Dets Strubbe; Hun
tilstoed strax gjerningen /: Som Var skeed før Min An-
kombst til Kaldet:/ faldt derpaa udi Saa stoer For-
tvivelse, at Hun paa ingen Maade kunde Vindes,
eller overtalees at troe, Her var endnu Naade i Him-
melen at vente, men ved alle Lejligheder udi arrest
i Hendes Eegen Mands Huus i Vording Sögte udveye
at legge Synd til Synd, og at bringe Sig Selv af
dage. Saadan Fortvivelse vedvarede over aar og
dag, da denne Vildfarende og fortvivlende Syn-
derinde omsider Ved Guds Naade dog blev bragt
paa dend Rette Vey, og til alle Retsindiges store
Glæde blev Een ret Troende og Bodfærdig Synder
Inde. Hun blev af Hds Kongl: Majest. Be-
naadet med Livet Saaledes: at Hun udi Sin
Mands eller Eet andet Huus i Sognet skulde
Sin Leve Tiid være i Forvaring paa hendes Eegne
og Mandens Venners og nærpaarørendes Bekostning:
Guds Forsiun Har føyet det meget forunderlig for
Hende at Hun kom til Sin Svoeger, Christen Bach
i Hinding, Er nu Eet stoer Gudfrygtigheds
Exempel i Vor Menighed, og Skinner Som Eet
Lius iblant dend forvndte Verdens Slægt.

Som det kan ses af kirkebogsnotatet, handler det om, at hustruen til en af mine forfædre, 'Else Lauridsdatter – Christen Bunches Hustrue i Vording' (i Nors Sogn) – i kirken bliver 'publice absolveret', hvilket vil sige, at hun får en offentlig syndsforladelse, efter at hun 'udi Sinds Vildelse' har dræbt sit spædbarn.

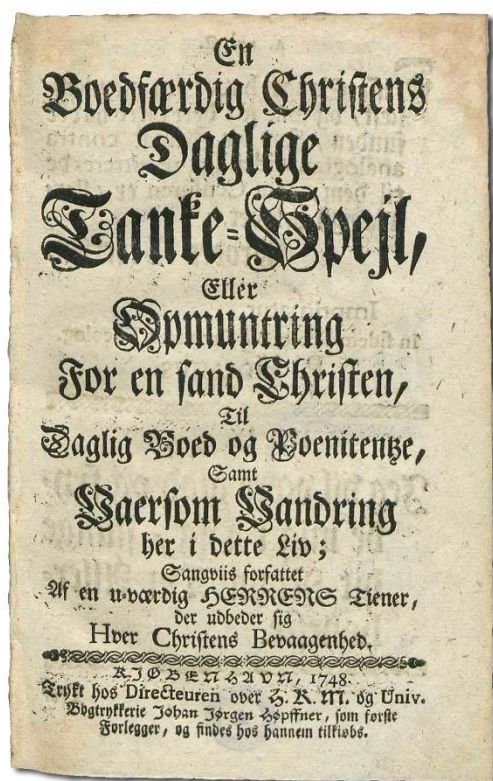
Som ny slægtsforsker er det jo som at finde danefæ, og jeg tænkte da også, at der måtte findes dokumenter om sagen, begav min til Landsarkivet i Viborg, og blev, som slægtsforskere, der læser dette, utvivlsomt også har erfaret, fanget af forsker-rusen, begæret efter at finde ud af, hvad der var hændt.

Kort fortalt fik jeg støvet 56 dokumenter op, som berettede om barnemordet, der udløste dødsdomme i Herreds- og Landsret og en bemærkelsesværdig benådning i Højesteret efterfulgt af en slægtsfejde og et kongeligt reskript. Hele historien kan læses i den bog, som jeg efterfølgende skrev om sagen: Et barnemord i Thy.



Kirkebøgerne.

Arbejdet med at udrede mine slægtsforhold i Nors og Tved sogne blev i høj grad et kirkebogsarbejde. Et arbejde, der besværliggjordes af, at kirkebøgerne ikke var digitaliseret, men dog let kunne tilgås på Arkivalier Online. Frustrationen over dette forhold resulterede i, at jeg påbegyndte en afskrivning af kirkebøgerne i de to sogne, og opdagede, at selve det at afskrive dem blev en åbenbaring af indsigt i hine tider. Jeg oplevede de forskellige præsters kirkebogsnotater som et studium af præsterne selv, bemærkede forskellene på deres håndskrift og forskellene på mængden og arten af deres notater. Jeg kunne fortabe mig i at prøve at forstå, hvorfor de havde noteret dette eller hint, blev kort sagt intenst optaget af personerne, præsterne bag notaterne – og fik lyst til at vide mere om dem.



Specielt én præst vakte min interesse, nemlig Hans Chr. Johansen Begtrup, der havde været præst, da Else Lauridsdatter i 1758 dræbte sin førstefødte. Han er nævnt flere gange i sagens retsreferater, og så er han nævnt i Wibergs Præstehistorie, hvor der står følgende om ham: '.....han kjørte med 4 Heste for tilsogns, da han var saa ualmindelig svær, og der ved Tved fandtes dybe Moradser'. Samme sted er det desuden nævnt, at han er forfatter til flere forskellige kristelige udgivelser, blandt andet en bog med den voluminøse titel: 'En boedfærdig Christens daglige Tanke-Speil eller Opmuntring for en sand Christen til daglig Boed og Poenitentze, samt vaersom Vandring her i dette Liv; sangviis forfattet af en uværdig Herrens Tiener, der erbeder sig Hver Christens Bevaagenhed'.

Bag den omstændelige titel gemmer der sig imidlertid en interessant bogudgivelse, for værket er i al sin enkelhed en samling af 43 salmer, der knytter sig direkte til Luthers Lille Katekismus. Således har Begtrup kunnet bruge salmesamlingen i forbindelse med konfirmationsforberedelsen af sognets unge.

Interessant er det også, at samlingen ikke har været kendt af nutidens salmeforskere. Før nu.

Afskriften og dermed digitaliseringen af kirkebøgerne greb om sig i takt med at jeg i højere og højere grad blev lokalhistorisk interesseret og involveret. Desuden blev jeg på et tidspunkt opmærksom på, at der fra samme dobbeltsogn fandtes en ufuldstændig afskrift af en...

Fattigprotokol.

Da jeg fik fingre i den, blev jeg for alvor grebet af en lokalhistorisk interesse, for efter at jeg havde lavet en fuldstændig afskrift af denne og dens to efterfølgende protokoller var jeg uhjælpelig fanget i de lokalhistoriske fattig-fortællinger, Så involveret er jeg blevet, specielt i arbejdet med at beskrive fattigforholdene, at jeg nu

har sognenes ni ældste kirkebøger, de fem første folketællinger, de tre eksisterende fattigprotokoller og den første sogneforstanderprotokol – alt sammen transskriberet og digitaliseret, så der kan søges i dem på pc'en.



De digitale muligheder.

At være i besiddelse af disse arkivalier i en digital søgbar tilstand giver ikke ubegrænsede men adskillige muligheder for lokalhistorisk granskning. Eksempelvis kan man med computerfunktionen Ctrl+F med et klik se, hvor og hvor mange gange et valgt navn forekommer i hele fattigprotokollen. Samme funktion kan bruges i de digitaliserede kirkebøger og folketællinger, og man står efter blot et par klik med et væld af oplysninger. Ofte så mange, at det er muligt at udfærdige en egentlig biografi for det pågældende fattiglem. I eksemplet, som er vist herunder, har jeg på pc'en først åbnet min transskription af den ældste fattigprotokol. Ved derefter at taste Ctrl+F åbnes en boks øverst til højre på siden, og efter at have indtastet et undersøgelses-interessant navn, her 'Maren Traad', viser boksen, at dette navn findes 14 steder i protokollen. Ved at trykke på boksens pilesymboler springer man til næste eller foregående sted med navnet 'Maren Traad'.

forkortelser og fremmedord i fattigvæsenets-protokollens Hvass, paa Hi: Captain og Byfoget Brøndlund, som Politie-Mester, hands Vegne efter Fuldmagt, Sogne-Fogden i Tved Sogn Christen Horboe, største Lods-Eyere i Tved-Sogn Sr. Kolkjær i Nors-Sogn Christian Jenson i Søegaard, samt 4re af de beste Sogne-Mænd Peder Kudsk og Søren Schaarup i Nors Lars Frost i Worryng og Christian Kiærgaard i Hinding; Saa og Præstens Medhjælpere Anders Frækjær og Christen Grantoft i Nors og Niels Dige og Berthel Jepsen i Tved-Sogn i dag d: 29 Decembr 1804, samlede i Nors Præstgd for at begynde med denne Forretning. Efter Indkaldelse vare Almisse-Lemmerne, samt andre trængende til understøttelse tilsagte til i dag at tage Møde og bleve da efterfølgende af Commissionen erkiendte at være trængende til understøttelse.

1ste Classe i Nors-Sogn.

Jens Olesen og Hustrue Maren Poulsdtr i Worryng begge over 80 Aar og meget Skrøbelige.

Maren Traad i Hinding 80 Aar meget affældig

Karen Traad og Elise Traad i Nors begge over 70 Aar og intet kand udrette.

Lars Østergaard i Worryng til hands vanfør datters Forflegning

Maren Christensdtr i Worryng over 80 Aar og affældig i Tved-Sogn

Maren Kløv 82 aar meget skrøbelig.

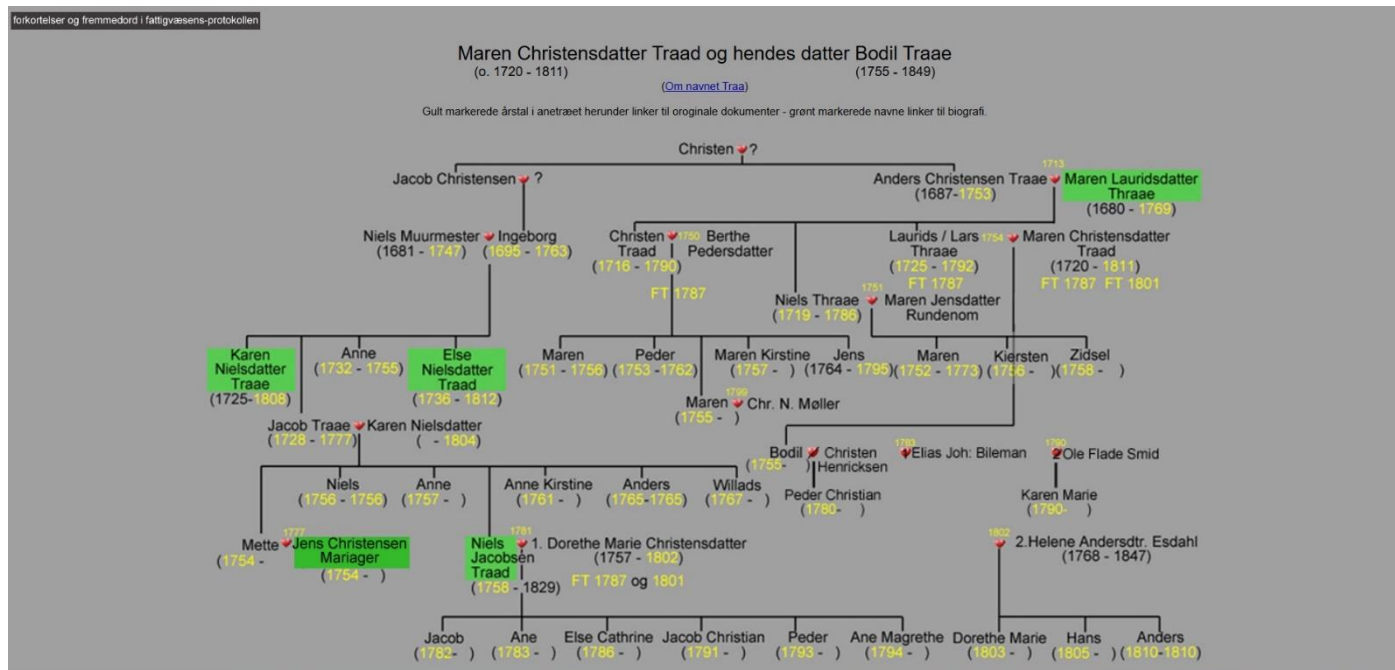
Maren Kong 80 aar affældig

Karen Bendixdtr: døvstum henvend 60 Aar.

Maren Traad 1/14

*) datoerne på de efterfølgende notater viser, at der her må være tale om en fejldatering. Der skulle retteligt stå 29. december 1803

Maren Traad, som er vist i eksemplet, er et af de fattiglemmer, om hvilket det har været muligt med de nævnte hjælpemidler at skrive en større fattig-biografi. I den forbindelse vil jeg gerne fremhæve en anden funktion – den at kunne linke til originale dokumenter, hvis man vel at mærke arbejder i hjemmeside-format, HTML-format. Se herunder, hvordan:



Biografien har jeg ladet begynde med ovenstående stamtræ. Som det ses, er adskillige årstal markeret med en stærk gul farve, hvilket betyder, at man ved et klik på et gult årstal åbner det pågældende årstals originale dokument og altså føres direkte til et originalt kirkebogsnotat. De grønt markerede felter linker til en anden personbiografi.

På tilsvarende vis kan man i almisseelemmernes biografi linke til relevante afsnit i fattigprotokollen og i enkelte tilfælde desuden til andre relevante dokumenter som for eksempel tingprotokoller og kortmateriale.

Arbejdet med de tre fattigprotokoller, som dækker en periode på godt 100 år har gjort det muligt at udarbejde kortere eller længere biografier af omkring 150 forskellige fattiglemmer.

De godt 100 års fattigprotokollering

...begynder i 1757, hvor tilsammen kun 7 personer fra de to sogne er optegnet som fattiglemmer. Til gengæld er det detaljerende beskrevet, hvad disse syv personer får i almisse og ikke mindst hvem i sognet, der må yde almissen.

Det beskedne antal almisseelemmer fortsætter århundredet ud, men i 1803 indføres et nyt 'Reglement for Fattigvæsenet', hvilket dramatisk ændrer antallet af fattiglemmer. Således ses det i 1804 noteret i protokollen:

'....Altsaa ere i begge Sogne 36 antagne af Comissionen til at nyde understøttelse

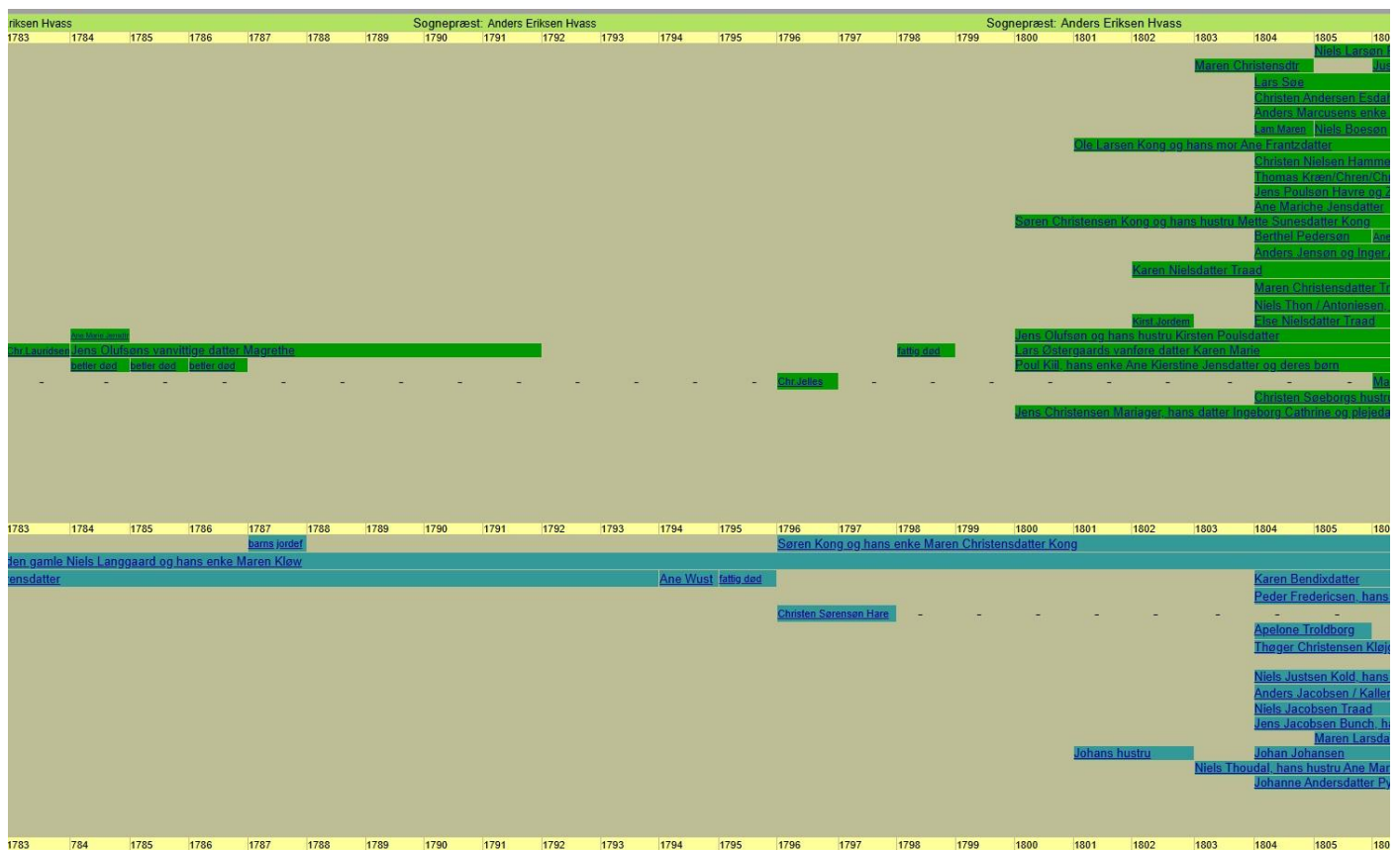
og i fattigkommissionens første møde efter indførelsen af det nye reglement oplistes de nødlidende fattige på denne indlevende måde:

'Jens Olesøn og Hustrue Maren Poulsdtr i Worryng begge over 80 Aar og meget Skrøbelige. Maren Traad i Hinding 80 Aar meget affældig. Karen Traad og Else Traad i Nors begge over 70 Aar og intet kand udrette. Lars Østergaard i Worryng til hands vanfør datters Forflegning. Maren Christensdtr i Worryng over 80 Aar og affældig. Maren Kløw 82 aar meget skrøbelig. Maren Kong 80 aar affældig, Karen Bendixdtr: døvstum henved 60 Aar. Anders Jensøn og Hustrue beboer et jordløs huus begge gamle og lidet kand fortjene - Poul Kiil huus-Mand har 2 smaa Børn til hvis Opfødnig hand behøver understøttelse. Niels Thon boer i leye-huus har 4 smaa Børn, som ere trængende til Føden. Lamme og usle Maren ibid: høysttrængende, Berthel Pedersøn liggende af Flod i Halsen, Søren Kong til 4 Børns Føde. Ane Mariche Jensdtr. kand ey ernære sig. Jens Havre jordløs huusmand har 2 smaa børn. Thomas Chren til 3de Børns Føde. Christen Hammer ligeledis. hd

har p.t: J: Mariag: Dttr. Karen Traad. Anders Marcusens Enke har smaae Børn og avler lidet. Christen Esdahl svag i hovedet. Jens Bunch har lagt i Sengen 14 aar. Niels Horboe ung-Mand andkommen i Sognet siden Michaelis med Hustrue og 4 Børn, men fød og opfød alle i Wester-Wannet. Amts Commissionen maae bedømme hvorfra disse skal faae Føden. Niels Jacobsøn Har 5 Børn og avler ike over 1 læs korn. Anders Jacobsøn avler intet har 3 børn. Niels Kold i samme Vilkaar. Ane Niels-dttr til en vanfør drengs opfødnig. Thøger Christensøn til 2 smaae børns Føde. Apalone gammel og affældig. Johan Johansøn opslidt og lidet kd fortjene, Peder Friderichsøn til 3 Børns Føde. Johane Anders-dttr: 70 aar meget skrøbelig. Ane Juul 70 aar affældig.'

Der kan således ikke være tvivl om, at det nye fattig-reglement i 1803 har forårsaget en dramatisk ændring i fattigvæsenets arbejde.

Se herunder et udsnit fra ProjektNors af en grafisk oversigt over modtagere af almisse hen over år 1803 (m. grøn markering: fra Nors sogn. Med blå markering: Tved sogn)



I projektet linker et klik på et givent navn til vedkommendes biografi

Som det kan ses, er der tale om den nævnte voldsomme forøgelse i antallet af fattiglemmer ved overgangen fra 1803 til 1804. En tilsvarende voldsom udvikling ses i den hjælp almisselemmerne får fremover. I årene indtil 1803 ses almissen udelukkende givet i mel, malt, gryn og penge, samt i betaling for ligkiste og liglagen ved almisselemmernes død. Med 1803-reglementet ændres dette til rug, byg og penge, og op gennem det nye århundrede specificeres det i omfattende grad, hvilken almisse der derudover gives. Et eksempel herpå kunne være året 1811, hvor almisselemmerne først oplistedes en for en med angivelse af, hvad de hver for sig vil kunne modtage i løbet af året i rug, byg og penge – i alt bliver det til 13td rug, 48td 4skp byg og 61Rd. Derudover angives de 'Extraordinaire udgifter':

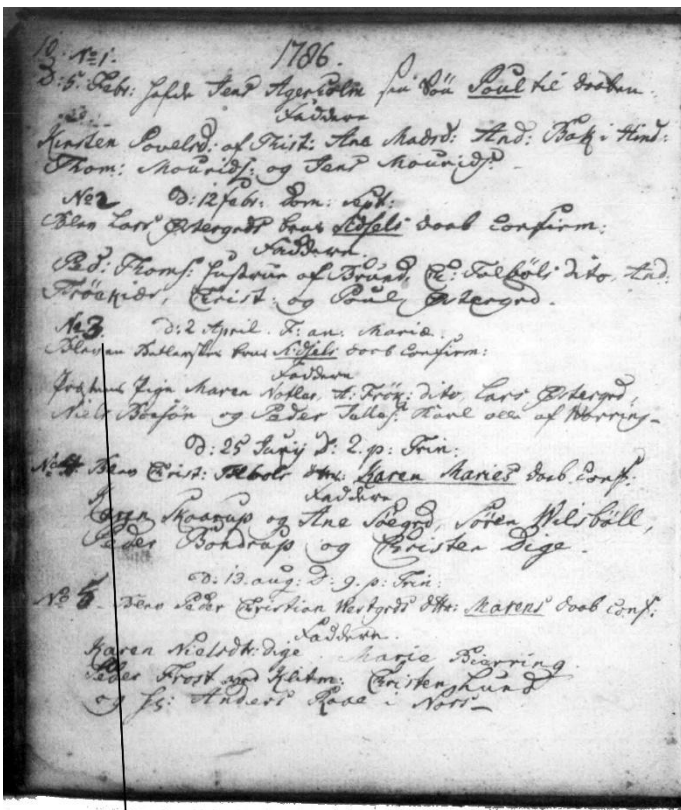
Extraordinaire Udgifter:

a., Peder Frideriksens søn, Søren Kristian til Klæder	10Rd 56s
b., Kristen Danielsens Hustrue til Husleye	- - 1Rd 48s
c., Niels Kold til Hjælp at bygge en Hytte	- - - 10Rd

d., Anders Skomager i sin Sygdom	- - - -	2Rd
e., Jens Havre til sit Huses Reparation	- - - -	8Rd 43s
f., Søren Konges børn til Klæder	- - - - -	2Rd
g., Peder Andersens Tilgodehav: fra forr: Aaringer	-	9Rd
h., Omkostninger ved Maren Jellesdatters begrav:	-	15Rd 72s
i., Povel Kiils Karen til Linned	- - - - -	2Rd 32s
k., til Sidsel Rolandsdatters 2 børn i Sæbye	- -	201Rd
l., Gunis Kones Husleje	- - - - -	4Rd
m., Johanne Andersdatter til Lysning	- - - -	1Rd
n., Maren Konges Husleje	- - - - -	4Rd
o., Medikamenter, Salve og Smørelse til adskillige blandt Almissemøderne	- - -	2Rd 24s

Den opmærksomme læser vil i oversigten over disse 'Extraordinaire Udgifter' have bemærket et usædvanligt stort beløb på 201 Rd. Dette beløb beror på en bemærkelsesværdig historie om...

Sidsels Rolandsdatter og hendes døtre.



No 3 D: 2 April. F: an: Mariæ
Blev en Betlerskes Barn Sidsels Daab confirm:
Faddere

Præstens Pige Maren Notler A: Frök: Dito Lars Østergård,
Niels Bensón og Peder Jelles: Karl alle af Worning

Den usædvanlige historie tager sin begyndelse i 1786, da en af mange 'omløbende betlere', kvinden Anne Marie Hansdatter, på sin vandring kommer til Nors sogn, og her nedkommer med en datter, der den 2. april bliver døbt i Nors Kirke og kaldt Sidsel. Barnets far er en soldat ved navn Roland Christian Møller, med hvem Sidsels mor får flere børn.

Vi ved ikke, hvor længe Anne Marie Hansdatter og hendes nyfødte Sidsel opholder sig i Nors, men det har sikkert ikke været mange dage, og der er ingen arkivalier, der fortæller, at de på noget tidspunkt vender tilbage. Men vi ved, at den nyfødte Sidsel sammen med sin mor og dennes øvrige to døtre i en årrække er omvandrende betlere.

Vi ved også, at Sidsel efter sin opvækst og nu som 17-årig under et ophold i Odby i Thisted Amt føder et drengbarn, der dør som spæd og at hun et år senere i 1804 i Terndrup får sit andet barn, en datter, der kaldes Anne Marie, som hun fører med sig på sin omvandrende tilværelse og sammen med hvilken hun i 1807 anbringes i arresten i Sæby efter et indbrud. Mens hun venter på rettens domsafgørelse, føder Sidsel sit tredje barn, en datter, som hun kalder Johanne Catharine.

Dommen kommer til at lyde på et års tugthusarbejde i Viborg Tugt- og Manufakturhus, hvilket indebærer, at Sidsel må lade sine to døtre sætte i pleje, og det sker hos brændevinsbrænder Christoffer Pedersen Kamp og hans kone Anne Magdalene Tronsdatter i Sæby i Hjørring amt.

I forbindelse med plejeanbringelsen bestræber myndighederne i Hjørring sig på at finde ud af, hvem der har forsørgelsespligten over Sidsels to småpiger. Indtil denne forsørgelsespligt afklares, betales brændevinsbrænderen hver dag 8 skilling for hver af de to piger af delinkventkassen i Hjørring amt.

Udfordringen for myndighederne i Hjørring bliver nu at finde ud af, hvor pigernes mor har opholdt sig i så lang tid, at der kan pålægges det pågældende sogn den forsørgelsesudgift, som nu belaster Hjørring amt, men som bekendt var pigernes mor Sidsel Rolandsdatter en omvandrende betlerske, der ikke slog sig ned i længere tid noget sted. Følgelig må myndighederne i Hjørring opgive at løse problemet. Der fremsendes derfor en klage til Danske Kancelli, der iværksætter et forhør af Sidsel Rolandsdatter, men da denne i forhøret

oplyser, at hun '*... blot enkelte Gange og hver Gang kun i nogle Dage eller Uger har opholdt sig hos hendes Søster i Hoele, kan dette Sted ikke tilpligtes at understøtte hende, og følgelig ikke heller hendes Børn, som efter Lovgivningen ere berettigede til at opdrages af Forældrene, og i Tilfælde at disse ikke kunne opfylde denne Pligt, af det Steds Fattigvæsen, hvor Forældrene have Adgang til at nyde Forsørgelse*'.

Sagen ender med at Danske Kancelli sender en skrivelse til amtmand Faye i Thisted, hvori de skriver, at '*...da det nu ses at Nors Sogn i Thisted Amt er det Sted hvor Moderen er født, og der ikke vides, at hun i den senere Tid har opholdt sig noget andet Steds saa lang Tid, at hun efter Reglementet for Fattigvæsenet der kan gjøre Paastand paa stadig Forsørgelse, saa bør de af hende i Aalborg og Hiørring Amter efterladte 2de Børn antages i fornævnte Nors Sogn til Forflegning og Understøttelse, med mindre dette Sogn kan tilstrækkelig gotgjøre, at Moderen har opholdt sig noget andet Sted saalænge at hun derfra kunne gjøre Fordring paa stadig Forsørgelse*'.

Sagen ender altså med, at Nors sogns fattigvæsen må påtage sig den opgave at forsørge Sidsel Rolandsdatters to mindreårige piger indtil de fylder 12 år alene af den grund, at Sidsel, deres mor, 24 år tidligere er født i Nors sogn.

Og således går det til, at fattigvæsenet i Nors-Tved i de næste 10 år belastes ganske betydeligt, fordi en betlerske 24 år tidligere fødte sit barn i sognet. Belastningen er givetvis størst i begyndelsen, jvf. udgiften på de tidligere nævnte 201Rd, da den første regning er med tilbagevirkende kraft fra 1807, og fattigvæsenet må, udover to gange at foretage en ekstraordinær pengeskat i de to sogne, bede amtsfattigvæsenet om økonomisk støtte, en støtte de får i 1810, og igen senere i 1819.

Ved skæbnens gunst bliver den økonomiske belastning for fattigvæsenet dog mildnet, da statsbankerotten indfinder sig i 1813. Pengenes værdi falder drastisk, og det havde vel været rimeligt, om beløbet til familien Kamp på 8sk dagligt for hver af pigerne, var blevet reguleret op. Det sker imidlertid ikke. Helt indtil pigernes tolvte år forbliver betalingen den samme, selv om pengenes værdi var faldet til en sjettedel.

Nogle af fattig-biografierne er ganske korte,

... hvilket skyldes sparsomme notater i såvel fattigprotokollen som i kirkebøgerne. Et eksempel herpå kunne være den kvinde, som nævnes i et kirkebogsnotat den 13. februar 1763:

*d 13de Febr: 1763 Blev begravet Een Fattig omløbende Qvindes person, Hvis alder Navn og Fødested er os Her ubekiendt.
d 7de Febr: mod aften kom hun til eet Huus her i byen bad, at Hun der en Liden tid maatte opvarme Sine i dend Haarde Vinter forfrosne og næsten Døde lemmer da folcket paa Stædet merckede Hendes Store Elændighed, var det Saa Langt fra, at de vilde udjage Hende paa Gaden, at de io meere af Xsten MedlidenHed overloed Hende en Seng dend Nat over; Morgenen derefter, som var d 8de Febr: døde Hun i Nogles Nerværelse ./.*

Hun har uden tvivl været en af de mange betlere, der voldte myndighederne store problemer, da det viste sig næsten umuligt at begrænse deres antal trods flere lovindgreb.

Andre biografier er korte og giver stof til eftertanke,...

Som dette notat fra fattigprotokollen i 1779:

d 1ste January a.c. blev begravet eet fremmed Nye-fød Pige-Barn, som d 27de Xbris forhen under Guds Tienestes Forretning i Tveds Kirke blev funden død paa Kirke-Gaarden, ilde medhandlet, begge beene og dend Høyre Arm Knusede, Beskadiget af Steen paa Hovedet, Morderen, eller Morderinden Har ick været at [opdage]: Dette ynckværdig Barns Liig

*Kiste er betalt med 4m, for Graven at Kaste, og vider
hen forsiunt med Græs Tørv 12 Skl:*

Nogle biografier er blevet omfattende. Det gælder for beskrivelsen af

'Skrolledrengen',

...hvis korrekte navn var Søren Christian Pedersen, der fødes i 1797 i Tved, som det femte af Peder Friederichsen og Maren Mortensdatters i alt ti børn, hvoraf kun tre overlever barndommen.

Søren Christian optræder første gang i fattigprotokollen, da han er 10 år gammel, hvor det noteres:

'Dend 14 Dec: var Commissionen samlet i Nors-Præstgaard, og da blev andmældt, at Peder Friderichsøn, hvis Hustrue har gjort sig uværdig til at oppebære dend tillagte Almisse til Børnenis Opfødelse, Hands 2de Sønner Niels Christian og Søren Christian skulle for værende Tiid og i Vinteren for at nyde Skolegang have Omgang i Sognerne, dend Forældrene tillagte Almise bliver i tilkommende January uddeelt til andre trængende'.

Notatet bliver det første af en lang række notater i fattigprotokollerne, der dels beskriver den familiemæssige elendighed, som forværres af, at Peder Friederichsens hustru, Søren Christians mor, begår et tyveri på markedet i Thisted, dels afslører Søren Christians livslange adfærd med gentagne tyverier: i alt 27 års fængsel må han udstå, begyndende med smårapserier, der resulterer i *'Riis ved Slutteren under Fogdens Opsigt'* i arresten i Thisted.

Senere, som 14-årig stjæler, han 16Rd på en gård i et nabosogn men bliver opdaget. Straffen bliver et års strafarbejde i Viborg Tugthus.

Efter et problemfyldt ægteskab som 17-årig med en 32-årig kvinde, og efter at være blevet far til to uægteskabelige og tre ægteskabelige børn, arresteres Søren Christian for tredje gang for tyveri af en violin, sølv-ørenringe, penge, en hat og brændevin. Straffen bliver to års fængsel i Viborg Tugt- og Forbedringshus.

Kun et år senere stjæler han i Randers et lommeur. Straffen bliver nu fire års fængsel, der udstås i Rasp- og Forbedringshuset i København.

Herefter følger ti år uden oplysninger om ulovligheder. Ti år, der udfyldes af arbejde på forskellige gårde i og omkring fødesognet, men også en periode, hvor han igen som almisselem må *'gå på Omgang i Sognet'*.

I 1840, som 43-årig, falder han igen for fristelsen til at stjæle. Denne gang en *'Psalmebog og en Karafel med Brændevin'*. Utvivlsomt et impulstyveri. Denne gang bliver dommen 8 års *'Fæstningsarbejde'*, der afsones på Kronborg Fæstning.

Efter udstået straf følger seks års arbejde som karl i hjemsognet. Men den 10. april 1856 ses han igen i arresten i Thisted. Denne gang for tyveri af *'...tre Skjorter og 2 Skjorter'*, som han havde tilranet sig på sin vej forbi forskellige gårde.

Denne gang bliver dommen den hårdeste, som han modtager. Utvivlsomt fordi hans tyveri er gentaget. 12 års tugthusarbejde får han og må denne gang afsone straffen i Horsens Statsfængsel.

Som 72-årig vender han efter udstået straf tilbage til sit hjemsogn, hvor fattigvæsenet først forsøger at forsørge ham ved at *'bortakordere'* ham, hvilket vil sige, at fattigvæsenet betaler en gårdmand i sognet for hans forsørgelse og ophold.

Måske har denne ordning fungeret uhensigtsmæssig, for kun et år senere anbringes Søren Christian på Arbejdsanstalten i Thisted, hvor han kun et halvt år senere dør.

Søren Christians biografi er jo én lang elendigheds-historie. Men set fra et lokalhistorisk perspektiv er den desuden interessant. Mest fordi de livslange tyverier resulterer i mange siders retsreferater, som på det mest minutiøse afslører detaljer i Søren Christians og hans omgivelser liv. En nærlæsning af disse referater er som et kik ind i ellers utilgængelige detaljer af 1800-tallets bondeliv. I ProjektNors er alle retsreferater fra Søren Christians retssager afbildet og transskriberet.

Det er de også i biografien over...

Marie Thøgersdatter,

... der utvivlsomt har kendt ovenfor beskrevne Søren Christian Skrolle, idet hun i 1797 som 9-årig bor med sine forældre og tre brødre på et husmandssted kun et stenkast fra det husmandssted i Ballerum i Tved sogn, hvor Søren Christian da fødes.

Marie Thøgersdatters biografi er ligesom Søren Christians en af de længste i ProjektNors. Og en af de sørgeligste:

I 1813 gifter hun sig som 25-årig med 33-årige Poul Andersen Kaastrup, der netop har overtaget sin svigerfars husmandssted, og her får parret i de kommende år deres børn.

Livsomstændighederne må allerede fra ægteskabets begyndelse have været trange, og i 1819 henvender Marie Thøgersdatter sig til fattigvæsenet '*... med Begjering om nogen Understøttelse for Tiden til sine 4 smaa Børn - og blev hende tillagt for July Qvrtal 1 skp Rug at levere af Beholdet hos Lars Frost og itm af Præsten 1 skp Byg*'.

De to skæpper korn til den børnerige familie har været en meget, meget beskeden hjælp, og de trange kår forværres ved at husmandsstedet, som de bebor, i foråret 1826 sættes på tvangsauktion. På det tidspunkt er familien blevet forøget, så der nu er syv børn. Den 20. august rammes familien så af den definitive katastrofe: familiefaderen Poul Andersen Kaastrup dør og Marie står alene med sin børneflokk i alderen fra 4 måneder til 13 år.

Så trange kår sidder hun i, at ikke engang ligkisten til hendes mands begravelse kan hun klare. I fattigvæsenets udgifts-regnskab ses det i notatet: '*...Poul Kaastrup, Fjelle til Ligkiste 15m og hans Enke i hendes Sygdom og siden 3Rd 5Rd 42s*'.

Notaterne i fattigprotokollen viser, at fattigvæsenet nu tager hånd om familiens boligproblem, idet husmandsstedet opkøbes af fattigvæsenet og stilles til rådighed for Marie og hendes børn. Derudover sørges der for, at den ældste datter, Maren, kommer i tjeneste, og der afsættes en årlig almisse til Marie og hendes børn på 1td rug, 2td byg og 4Rd hvilket dog langt fra er tilstrækkeligt til at brødføde familien.

Hvordan Marie og hendes børn overkommer tilværelsens barske vilkår i årene efter ægtemandens død vides ikke, men det vides, at Marie fire år senere, den 21. december 1830, måske i desperation over julens komme, griber til en handling, der kommer til at koste hende og familien dyrt: efter at børnene er lagt til ro, tager hun kort før midnat en stump reb, hvormed hun begiver sig over til den nærtliggende Gasberg Gård. Her sniger hun sig ind i en ikke aflåst fårest, binder rebet om halsen på et lille hvidt får, som hun trækker hjem og straks derefter slagter og parterer.

Man kan jo håbe på, at familien efterfølgende fik en god jul. Men nogle dage senere sælger Marie fåreskindet til '*Lars Frostes kone i Worryng*', hvilket fårets ejer får nys om. Han genkender sit stjalne og bortkomne får på skindet og den 12. januar 1831 anholdes Marie og bringes for herredsretten. Ved dennes minutløse gennemgang af tyveriet tilstår Marie alt og idømmes 6 gange 5 dage på vand og brød i Thisted Arrest.

Efterfølgende tager fattigvæsenet hånd om børnene, og en intensiv hjælp sættes i værk. Et notat i fattigprotokollen fra den tid fortæller således, at: '*....Poul Kaastrups Enkes 5 mindste Børn paa 13, 11, 9, og 5 Aar, som ved Moderens Arrestering i Begyndelsen af Aaret, befandtes Hyldestløse og nøgne, bleve strax forskaffede Ophold, Pleie og Klædesfor nødenheder...*'

Fattigprotokollen er for året 1831 særdeles overskuelig og detaljeret. Over 15 tætbeskrevne sider oplistes udgifter og indtægter så nøjagtigt, at det er muligt at se, hvordan fattigvæsenet løser problemet med at få taget hånd om Maries syv børn, der alle på den ene eller den anden måde anbringes udenfor hjemmet. Se herunder hvordan fattigvæsenet den 17. marts 1831 anskueliggør, hvad der er gjort for børnene i de tre første måneder efter deres mors arrestation:

<i>Anders Dahl for Povl Kaastrups Enkes 5 Børn i 4 Dage</i>									
<i>a 2m 8s - leveret idag Peder Wiilsbøl</i>	-	-	-	-	-	-	-	<i>1Rd - 4m</i>	<i>--</i>
<i>Til de 3 af bemeldte Børn ligesaa for Klæder</i>									
<i>betalt Anders Kjærgaard 15m 10s</i>	-	-	-	-	-	-	-	<i>2Rd - 3</i>	<i>- 10</i>
<i>Ligeledes til samme Børn betalt Povl Bunch</i>	-	-	-	-	-	-	-	<i>2Rd - 2</i>	<i>- 6</i>

Item Anne Klov til s: B: 6Al Blaargarn lev: A:Kjærgrd - 1Rd - -- - 12
Item Thøger Kløjgaard for det mindste Pigebarns Pleje og Op
hold fra 16 Janv: til 1 April betalt Thøger idag - - - 4Rd - 4 - 2
Med bemeldte Thøger blev accorderet at beholde samme 17Rd - 5 - 10
Barn til Aarets Udgang for 3rd 24s pr Qvartal - hvor-
for Barnet ogsaa forsynes med anstændig Klæde.
NB Samme Accord blev næste dag d 19 Martz gjort med Christen Brandi om at be-
holde det yngste Drengbarn - og blev ham for Samme til 1 April d: A: betalt 5rd 1m
13s

Vi ved jo ikke hvordan de nærmere omstændigheder har været for Marie og hendes syv børn, men resultatet af hendes tyveri og den følgende dom på 30 dages fængsel på vand og brød bliver familiens opløsning; af de mange protokolnotater fremgår det, at familien på intet tidspunkt igen bliver samlet.

De oplysninger, som fattigvæsenets protokoller og kirkebøgerne giver, er jo på ingen måde dækkende udtryk for de livsvilkår, som hun og hendes familiemedlemmer må tåle. Men forestillinger om hendes videre liv pirres, da det i kirkebogen kan læses, at hun den 7. december 1831 har født et 'uægte' barn, som ved dåben får navnet Kirstine Marie.

Af folketællingerne, som efter 33 års fravær genoptages i 1834, ses det, at Marie nu bor sammen med sine aldrende forældre og sin nu 3-årige datter, stadigvæk i Ballerum i Tved sogn. Har hendes tilværelse ændret sig til det bedre? Formentlig ikke, for om aftenen den 8. marts 1837 forlader Marie sit hjem på Ballerum og begiver sig til det nærtliggende Kaastrup, hvor hun i nattens mørke lister sig op på loftet i en gård hun kender fra et tidligere ansættelsesforhold. Her stjæler hun 2 røgede fårelår, 2 fårebove og et par pølser, skjuler sig nogle timer i gårdens 'kaalhauge' og begiver sig så hjemad. Gårdens beboere er imidlertid blevet opmærksomme på tyveriet og pågriber hende.

Den efterfølgende retssag og dennes referat af tyveriet er som en kriminalnovelle med uovertruffen detaljerigdom og den resulterer i en dom på '3 Aars Arbeide i Viborg Tugt og Forbedringshuus'.

Straffen udståes fra den 10. juni 1837 til den 10. juni 1840.

Af alle de genvordigheder, som Marie har måttet udstå har afsondringen i 3 år fra den yngste datter Kirsten Marie sikkert været den værste. Af protokollaterne ses det, at datteren i de tre år af fattigvæsenet har været placeret på gården Tungen, og det ses, at Marie året efter hjemkomsten forlanger at få sin datter igen: Det accepterer fattigvæsenet. Notatets fulde omfang ser sådan ud:

'Poul Kaastrups Enkes Datter Kirsten 11 Aar, som har været paa Tungen, har Mo-
deren nu selv forlangt, og er hende tilstaaet foruden 5rbd til Klæder, som Commis:
leverer Barnet 4skp rug, 4td 4skp byg, 5Rd.
do Datter Sidsel Marie i Grobgaard, 14 Aar, gaar til Confirm: til Klæder - 3Rd'.

Hun ser således ud til at ville etablere sig, måske sammen med sin nu aldrende far og datteren Kirsten i Ballerum. Og måske lykkes det. Men hvis det lykkes, bliver det kun for en stakket stund, for i marts 1842 begår Marie sit tredje tyveri, - et tyveri af ½ skæppe kartofler til en værdi af 5 skilling - som udløser endnu et tugthusophold. Denne gang på fire år på et sted hun kender godt: Viborg Tugt- og Forbedringshus.

Den 19. august 1846 løslades Marie. Hun er da 58 år gammel, og hun vender hjem til Ballerum, hvor hun kommer til at bo sammen med sin ældste datter Maren, der netop er blevet gift. Maren får året efter sit første barn, Niels. Af kirkebogsnotatet ses, at tre af Marens søskende er faddere ved dåben. Det må have glædet Marie.

Fire år senere, i 1851 dør Marie. Kirkebogsnotatet lyder:

'Død d 7 Novbr. Marie Thøgersdatter. Enke efter Afg. Husmd. Poul Andersen Kaastrup. Almissem paa
Ballerum – 64 Aar- Alderdom'.

Et særlig interessant gruppe notater.

Sognepræsten var i den periode, som mine studier strækker sig over, den absolut vigtigste person i sognet. Han var jo naturligvis præst og forkynner, men med sine færdigheder i at kunne skrive og læse var han også statsapparatets embedsmand, hvilket medførte en lang række forpligtelser, så mange, at man må forstå hans embedsførelse som noget ganske andet, end hvad vi forstår som præstearbejde i dag.

En af mange forpligtelser var at være formand for sognets fattigkommission. Det var således ham, der måtte godkende eller afvise en person eller familie som værdige til at modtage almisse og det var ham, der sammen med de øvrige medlemmer af fattigkommissionen hvert år måtte udfærdige den ligning, der på den mest retfærdige vis pålagde sognets beboere den årlige udgift i naturalier og penge til de fattige. Ud over det måtte han så også have styr på uddelingen af almissen, som foregik en gang hvert kvartal.

Dette har krævet omfattende indsigt i alle sogneboeres forhold, forhold som har kunnet ændre sig over kort tid på grund af opkøb eller salg af jord, dødsfald og alvorlig sygdom, fejlslagne afgrøder og lignende.

I arbejdet med at transskribere stødte jeg i den ældste af de tre fattigprotokoller på noget interessant: nemlig en række notater, som må være sognepræstens personlige notater i forbindelse den årlige ligning og den kvartalsvise fordeling af såvel ydere som nydere af fattigvæsenets almisser.

Fattigprotokollens begyndelse er ellers helt regulær. Den påbegyndes i 1759 i en ny protokol, der på forhånd er pagineret med siderne fra 1 til 187, og fra protokollens begyndelse skrider de fortløbende års-protokollater frem indtil side 39, hvor man er nået til udgangen af 1803. For at finde protokollatet for det næste år, 1804,

må man vende protokollen om, og her, bagfra, på side 187, fortsættes protokollaterne så, men nu blot i den vendte protokol og med en paginering, som tæller ned.

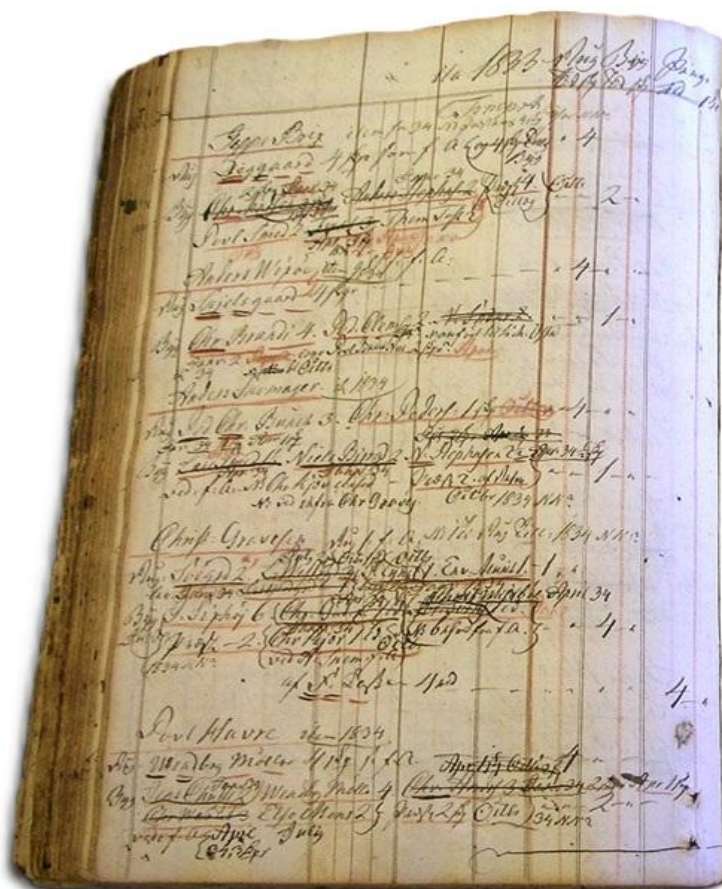
Grunden til at sognepræsten på det tidspunkt har vendt protokollen om, er givetvis den, at der i 1803, som nævnt tidligere, kommer et nyt lovgrundlag for landets fattigvæsen. Et lovgrundlag, der ændrer så voldsomt på omfanget af sognets fattigvæsen, og det må have givet ham tilskyndelsen til at påbegynde en ny optegnellespraksis, hvilket han gør ved så at sige at begynde på en frisk bagfra i protokollen. Fra side 187 - protokollens sidste side - og til side 90 findes således fortsættelsen af optegnelserne fra 1803, optegnelser som slutter i 1827.

Men i den retvendte del af protokollen, fra side 40, det sted, hvor han i 1803 ophørte med at protokollere, ses et væld af indsamlede notater, som dækker årene 1817 - 1834.

Disse 17 års notater tolker jeg som værende præstens privat-indsamlede notater, som den officielle protokollering, der ses andetsteds i protokollen, bygger på. Grunden til at han først i 1817 påbegynder disse 'private' notater er ikke til at

gætte, men det interessante ved optegnelserne er, at de fortæller ellers ikke kendte detaljer om især yderne af den tildelte almisse. Og så fortæller de om det særdeles store arbejde, som har påhvilet præsten. Måske fortæller de også at dette arbejdspress er vokset over årene, for i den sidste del af notaterne ses overstregninger og understregninger, farvemarkeringer og tilføjelser i en grad, så det kan være umuligt at tolke al teksten (se fotoet herover).

Da jeg i sin tid var på Landsarkivet, - nu Rigsarkivet i Viborg - for at affotografere den her nævnte fattigprotokol og kom til den side, som er afbildet herover, faldt der en lille seddel ud. Den ses her.





Christen Gravesen Alm Octbr 1833
Lars Westergaard - " - 1 skp Rug
Peder Lynges Enke - " - 1 -

2 skpr Rug
Christen Kjær - 1Td - " Byg

~~Fattigcassen 1rbdl~~ den 17de betalt
Nors Præstegd d 1 Octbr 1833 Høyer

Sedlen må være en af de i protokollen flere gange nævnte almissesedler, som må forstås som et af de hjælpemidler, sognepræsten benyttede sig af, når han skulle administrere uddelingen af almisser. Som det kan ses på sedlen, dækker den fattiglem Christen Gravesens almisse for oktober kvartal 1833, og man må forestille sig, at præsten har udleveret den til Christen Gravesen, så han kunne henvende sig til de på sedlen anførte personer, almisse-yderne Lars Westergaard og Peder Lynges Enke, som dokumentation for at få almissen udleveret. Man kan desuden forestille sig, at pastor Høyer har udleveret ham 1 rigsdaler og derefter overstreget beløbet på sedlen for at markere, at udbetalingen er sket.

Hvad der har forårsaget, at almissesedlen er endt i fattigprotokollen, er jo ikke til at gætte.

På protokolsiden oven over almissesedlen ses præstens notater for Christen Gravesens almisse for hele året 1833 bestående af 1td rug 4td byg og 4Rbd.

Specielt for de 'private' notater er, at de i årene 1817-1834 i detaljer omkring almissens størrelse og art fortæller, hvem der var fattiglemmernes almisse-ydere. Disse notater kan derfor fortælle om den praksis, der har været omkring indsamlingen og uddelingen af almissen. Har der for eksempel været en relation mellem almisse-yder og almisse-nyder? Det spørgsmål arbejder jeg lige nu med at udrede.

Jeg har med denne artikel...

forsøgt at beskrive en del af mit ProjektNors, men kun en del af det. I projektet vil man kunne finde mange andre emner. For eksempel ses problematikken omkring **de uægte børn** beskrevet med en grafisk oversigt og ikke mindst med beskrivelsen af **Karen Olsdatters usædvanlige liv**. En anden beskrivelse gælder '**En Kirkebogsgåde**', som læsere af denne artikel måske vil kunne hjælpe mig med. Og så er der en nærmere beskrivelse af livsforløbet for de ni præster, der er tjenestegørende i den tid projektet dækker, ikke mindst **pastor Begtrup**s og hans forfatterskab, som er tilgængeligt med blot et klik.

Interesserede læsere vil kunne nå projektet her:

<http://arkivthy.dk/norsprojekt/INDEX.html>